

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

PEDAGOGICAL SUPPORT OF FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF LAW: PECULIARITIES OF EXPERIMENTAL EDUCATION

У статті розкрито особливості педагогічного супроводу процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у межах експериментального навчання. Розкрито систему етично орієнтованих завдань, яка заснована на сучасних вимогах до майбутніх правознавців, що висуваються до їхньої підготовки. Визначено шляхи ефективного протікання освітнього процесу засобами практико орієнтованих завдань етично розвивального характеру у закладі вищої освіти юридичного профілю. Наголошено на процесі стимулювання інтересу до правничої професії у майбутніх юристів, пробудженні потенційних можливостей, мотивів і потреб, ціннісних орієнтацій студентів у здійсненні ними етично орієнтованої професійної діяльності. Доведено, що саме духовні цінності (справедливість, доброта, чесність, людяність) є ціннісно-смысловими орієнтирами у майбутній правничій діяльності студентів.

Ключові слова: педагогічний супровід, експериментальне навчання, професійно-етична компетентність, майбутні бакалаври з правознавства.

В статье раскрыты особенности педагогического сопровождения процесса формирования профессионально-этической компетентности будущих бакалавров по правоведению в пределах экспериментального обучения. Раскрыта система духовно ориентированных задач, которая основана на современных требованиях к будущим правоведам, предъявляемых к их подготовке. Определены пути эффективного протекания образовательного процесса средствами практико ориентированных задач нравственно развивающего характера в заведении высшего образования юри-

дического профиля. Акцентируется внимание на процессе стимулирования интереса к юридической профессии будущих специалистов, пробуждения потенциальных возможностей, мотивов и потребностей, ценностных ориентаций в осуществлении ими этически ориентированной профессиональной деятельности. Доказано, что именно духовные ценности (справедливость, доброта, честность, человечность) являются ценностно-смысловыми ориентирами в будущей юридической деятельности студентов.

Ключевые слова: педагогическое сопровождение, экспериментальное обучение, профессионально-этическая компетентность, будущие бакалавры по правоведению.

The article reveals the peculiarities of pedagogical support of the formation of professional and ethical competence of future bachelors of law within the experiential education. The system of spiritually oriented tasks is revealed, which is based on the modern requirements for future bachelors of law for their preparation. The ways of the effective course of the educational process are determined by means of the practice-oriented tasks of a morally developing character in a higher education institution of law. It focuses on the process of stimulating interest in the legal profession of the future professionals, awakening potential, motives and needs, value orientations in their implementation of ethically oriented profession. It is proved that spiritual values (justice, kindness, honesty, and humanity) are the value-semantic benchmarks in the future legal activity of students.

Key words: pedagogical support, experimental education, professional and ethical competence, future bachelors of law.

УДК 378.046-021.64:34

Омельяненко В.В.,
аспірант кафедри освіти та управління
навчальним закладом
Класичного приватного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Прискорення процесів державо- і правотворення в нинішніх умовах потребує розвитку юридичної освіти та науки, вимагаючи якісних змін у професійній підготовці висококомпетентних правознавців-професіоналів, здатних задовольняти правові потреби громадян. Оскільки пріоритетна роль в утвердженні справедливості, рівності, честі та порядності належить у суспільстві правнику як головному знавцю закону і носію цінностей морального професійного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців юридичного профілю досліджували О. Браткова, М. Васильєва, О. Каліцева, О. Котикова, Ю. Марченко, Т. Масленникова, О. Мурзіна,

Л. Насіленко, Т. Поясок, В. Рижиков, Н. Яворська. Різні аспекти гуманістичного спрямування професійної підготовки майбутніх правознавців вивчали І. Бондар, В. Василик, О. Денищик, Ю. Мельник, В. Савіщенко та ін.

У зарубіжній педагогіці теорія компетентнісного підходу в освіті представлена в працях Р. Бадера, Р. Бойатзис, В. Ландшеєр, Д. Макклеллан, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, Дж. Равена, Л. Спенсер, С. Спенсер, М. Холстеда, А. Шелтена.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі ґрунтовного аналізу психолого-педагогічних праць визначено, що нині накопичено значний досвід, присвячений фаховій підготовці майбутніх правників, натомість проблема цілісного осмислення процесу форму-

вання професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства вивчена дослідниками фрагментарно.

Мета статті – висвітлити особливості процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства у межах експериментального навчання.

Виклад основного матеріалу. Підкреслимо, що основним завданням формувального етапу педагогічного експерименту є практичне апробування розробленої й науково обґрунтованої структурно-функціональної моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства, змістовим ядром якої є організаційно-педагогічні умови.

Сутність пріоритетних завдань і методичних процедур реалізації кожної із них розглянемо детальніше.

На етапі реалізації *першої* організаційно-педагогічної умови – розвиток емоційно-ціннісної сфери майбутніх бакалаврів з правознавства через інтеріоризацію морально-етичних цінностей юридичної професії процес експериментального навчання розпочався саме з опанування студентами-правниками провідними ідеями, загальними характеристиками, поняттями, принципами та категоріями етики у площині ціннісних аспектів правничої професії, звертаючись до з'ясування їхніх особистісних сенсів, суб'єктивних смислів, визначеності в ієрархії смислової сфери.

Уже на вступних лекціях-дискусіях з етики майбутні бакалаври з правознавства опанували такі етичні категорії, як: «мораль», «моральна культура», «моральна норма», «моральна свідомість», залучаючи їх до спільного аналізу, зіставлення різних точок зору й пошуку відповідних рішень. Для активізації уваги студентів було запроваджено принципи діалогічного спілкування й спільної колективної діяльності, створюючи активно-пошукову, творчу та емоційно привабливу атмосферу.

Крім відповідей на запитання, здобувачі правової освіти висловлювали власну точку зору, здійснюючи пошук аргументів, поглиблений аналіз, додавання коментарів, акумулюючи ціннісне ставлення до певної проблеми. Саме духовні цінності (справедливість, доброта, чесність, людяність та ін.) виступають ціннісно-смисловими орієнтирами у майбутній правничій діяльності студентів, забезпечуючи високу вмотивованість професії, глибоку усвідомленість серйозності та важливості такого вибору, емоційно-позитивне ставлення до юридичної діяльності як до особистісної цінності, визнання домінуючими гуманістичні цінності у професії юриста, наявність ціннісних орієнтацій у здійсненні етично орієнтованої правничої діяльності, формування свідомої правомірної поведінки тощо.

У процесі експериментального навчання дієвим інструментом впливу на формування досліджу-

ваного феномена виступив метод незавершених речень, приклади яких проілюструємо. Сутність завдань полягала у закінченні або продовженні висловлювань, як-от:

- Професіоналізм юриста – це ...
- Професійна культура правознавця – це ...
- Моральна відповідальність правника – це ...
- Морально-правовою основою правознавця є ...
- Моральна цінність – це ...
- Служіння закону – це ...
- Відданість справі – це ...

Ефективність впливу на процес стимулювання інтересу до правничої професії, пробудження потенційних можливостей, мотивів і потреб, ціннісних орієнтацій студентів у здійсненні ними етично орієнтованої професійної діяльності забезпечувалося спеціальною стратегією з метою організації свідомої інтелектуальної роботи майбутніх правників щодо поглиблення та розширення відображення дійсності. Тобто у процесі спеціально організованої комплексної реалізації дій викладачів ЗВО юридичного спрямування в емоційно-ціннісній сфері майбутніх фахівців правничої сфери відбувається концептуалізація ними вже набутих цінностей, зокрема цінностей юридичної професії, що, своєю чергою, приводить до морально-етичного розвитку особистості, її духовного збагачення.

На кожному із занять акцентувалося на гуманістичних засадах розуміння людини (клієнта) й ставлення до неї як найвищої цінності. Адже правник, здійснюючи захист, представництво або надання будь-яких видів правової допомоги клієнту, захищає як закон, так і людину, яка порушує закони. Тому стрижневим вектором професійної підготовки майбутніх правознавців постає формування моральної особистості, що відповідає запитам сучасного суспільства, забезпечуючи виконання соціальної місії на засадах прозорості, чесності, порядності, гуманізму, тактовності, чесності, неупередженості й відповідальності.

Тому, на нашу думку, кращими засобами «пробудження» цінностей етично орієнтованої професійної діяльності стали: індивідуальні та колективні бесіди («Цінності твоєї професії», «Самовідданість справі – морально-духовний орієнтир особистості фахівця»); метод незакінчених рішень; створення ситуацій успіху; рефлексивно-творчі та психоаналітичні вправи; проблемні семінари («Етичний розвиток правознавця як основа розвитку його професійної компетентності», «Етика як регулятор взаємин правника і клієнта», «Етичний вимір взаємодії «правник – суспільство – етика»»); тренінги професійної саморегуляції («Самопізнання юриста – основа його особистісно-професійного зростання», «Типові помилки етико-правничої поведінки юриста», «Роль етики у запобіганні професійних ситуацій, моральних дилем і конфлік-

тів»); розроблення проектів (творчі, дослідницькі, прикладні, монопроекти).

На етапі реалізації *другої* умови – створення етично орієнтованого середовища, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю на засадах морального кодексу поведінки правника через рефлексивно-творчі вправи, систему тренінгових занять з метою формування етичного складника у структурі професійної компетентності майбутніх правознавців, арт-педагогічні ігротехніки, рольові ігри «Судове засідання», вирішення етично орієнтованих ситуацій та завдань.

Для роздумів, дискусій та подальшого аналізу студентам пропонувалася низка цитат, афоризмів та висловів етично орієнтованого характеру, зокрема:

– «Поряд із законами державними є ще закони совісті, що заповнюють упущення законодавства» (А. Сміт).

– «Ми відповідаємо не лише за те, що робимо, а й за те, чого не робимо» (Ж. Мольєр).

– «Мораль була б нікчемною наукою, якби вона не могла засвідчити людині, що її найбільший інтерес полягає в тому, щоб бути добродісною» (П. Гольбах).

– «Конфлікт не можна розв'язати, якщо на ньому хочуть нажитись» (Дж. Фейворс).

– «Обов'язок без права є рабство, право без обов'язку – анархія» (Ф. Ламмене) та ін.

Зазначимо, що запропоновані завдання вимагали дослідницького підходу у їх трактуванні з обов'язковим аналізом, оцінкою, прогнозуванням відповідно до майбутньої професійної діяльності. Такий підхід допомагав у набутті комунікативних умінь студентами-правознавцями, виявленні їхнього внутрішнього бачення, відтворенні деяких аспектів етичного змісту правничої діяльності, вільному обміні думками й пропозиціями, що, своєю чергою, сприяє розвитку їхньої впевненості, кмітливості, уваги та пам'яті.

Застосування рольової гри у підготовці фахівців – це діалог на професійному рівні, у якому здійснюється оволодіння поведінковими моделями відповідно до принципів і норм юридичної етики, відтворюється реальна професійна технологія реалізації певних завдань у спеціально створених ситуаціях, апробовуються нові передбачені законодавством процесуальні форми, аналізується чинне законодавство з питань судового розгляду кримінальних справ, а отриманий при цьому досвід (в умовах, наближених до реальних) стає опорним для розвитку професійно значущих умінь і навичок, а також низки професійно важливих особистісних якостей фахівця-правника.

Так, в організації та проведенні рольової гри «Судове засідання», у якій беруть участь «суддя», «прокурор» (викладач), «адвокат», «підсудний»,

«позивач», «свідки», «секретар судового засідання», застосовано декілька форм: як єдиний показовий навчальний судовий процес, учасниками якого є представники різних навчальних груп; як навчальне судове засідання в кожній навчальній групі окремо та як окремі етапи (стадії) судового розгляду кримінальної справи (наприклад, у межах вивчення тем: «Етика попереднього слідства», «Етика кримінально-процесуального доказування і судових дебатів сторін», «Етика обвинувальної промови прокурора», «Етика промови захисника-адвоката»).

Слід підкреслити, що під час «судового засідання», зокрема на судових дебатах, увага студентів акцентувалася саме на дотриманні моральних норм, правил правничої судової етики: ввічливості, такту, об'єктивності, професійної та загальної культури, терпимості, гуманізму та ін. Так, завданням прокурора як сторони обвинувачення є проголошення обвинувальної промови, яка має своєрідне моральне навантаження. Його правовий і моральний обов'язок полягає в максимальній об'єктивності викладу фактичних обставин злочину, правильній позиції, справедливості висновків, які прокурор подає на розгляд суду. Досить нелегкими для студентів-правників виявилися завдання, пов'язані з етичним аспектом адвоката під час захисту на судовому засіданні, адже йому доводиться виступати після промови прокурора, яка досить часто є жорсткою, переконливою та обґрунтованою. Захисник має послугуватися переконливими аргументами, які б спонукали учасників судового процесу подивитися на справу з іншого боку. У промові адвоката особливо простежується гуманізм правничої професії, який полягає у прагненні допомогти людині у пошуку справедливості.

Підсумовуючи, зазначимо: організація рольових ігор є досить складною формою професійного навчання, вимагаючи ретельної підготовки, але саме цей вид сприяє формуванню особистості правника-професіонала шляхом конкретної ситуації, індивідуального й колективного прийняття рішень, сприяє розкриттю їхнього особистого потенціалу, сприймати і розуміти людину, її психологічний стан та мотиви поведінки, позитивно впливає на підвищення ефективності діяльності практикуючого правознавця у майбутньому.

Зазначені шляхи формування впливу на підживлення внутрішнього джерела дослідницької активності майбутніх бакалаврів з правознавства спонукали нас до імпліцитного пошуку імітаційно-ігрових підходів, що прискорюють процес набуття учасниками навчання самостійно мислити, адекватно діяти, вести дискусію, шукати етично орієнтовані шляхи розв'язання суперечок, дискусійних моментів, сприяючи інтелектуально-емоційному самовираженню та особистісному

розвитку в межах проведення нетрадиційних семінарських занять (семінар-дослідження, семінар-дискусія, семінар-колоквіум, семінар-взаємонавчання, синтетичний семінар та ін.) з таких дисциплін, як: «Цивільне право», «Криміналістика», «Соціальна психологія», «Юридична конфліктологія», «Етика».

Таким чином, запропоновані професійні ситуації та завдання були спрямовані на активізацію оптимальної партнерської взаємодії на основі категорій етики добра, істинності, справедливості та гідності, формування морально-етичної культури майбутніх правознавців, задоволення їхніх метапотреб, пошуку власних шляхів професійного сходження до глибинної самореалізації, здатності бачити декілька варіантів вирішення задачі й уміння обрати оптимальний з них, розвиток умінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати й оцінювати результат, вміти дослідницькими методами знаходити відповіді на складні професійні питання, нести відповідальність за юридичні наслідки прийнятих рішень, формування особистої гідної поведінки з домінуванням інтервальних особистісних якостей. Безумовно, що така інтелектуально-духовна єдність суб'єктів освітнього процесу сприяла продукуванню великої кількості нових ідей, пропозицій та методичних знахідок.

Третю умову – педагогізація професійної підготовки майбутніх здобувачів правової освіти шляхом ампліфікації взаємопов'язаних дисциплін навчального плану морально-етичним змістом на підставі застосування креативно-рефлексивних методів та форм викладання – пов'язано з організацією сінквейнів, культурологічних практикумів, системи етично орієнтованих задач, онлайн-лекцій, семінарських занять за допомогою відеоконференцзв'язку, складання есе, портфоліо (освітнє, професійне), інтелект-карт ("Mind maps") або діаграми зв'язків, «дерева рішень», «стрічки часу», «хмари слів», ігрових методів навчання («Метод 365», «Шість капелюхів мислення», "SCAMPER").

З огляду на цілеспрямований характер педагогізації професійної підготовки, результати дослідження особливостей процесу формування професійно-етичної компетентності у майбутніх бакалаврів з правознавства знайшли відображення також у конструюванні інтелект-карт ("Mind maps") або діаграми зв'язків як додаткового інструмента швидкого опрацювання великих обсягів інформації, зручного запам'ятовування, розробки проектів та планів дій, візуалізації, структуризації, систематизації та класифікації ідей, розвитку асоціативного мислення учасників навчання та ін.

Виходячи із особливостей мети та завдань такого способу візуального осмислення інформації, передбачалося здійснення зображення процесу системного мислення за допомогою схем від-

повідно до техніки альтернативної фіксації думок суб'єктів навчання. Такий метод навчання має чіткі принципи побудови (старт, образ, теми, ієрархія, порядок, основні тези, ключові слова, використання, організація, центральні та додаткові ідеї, обсяг, зв'язок) та певні моделі (карта аргументації, концептуальна карта, радіальний графік).

Так, опрацюючи змістові модулі «Конфлікти в праві та роль у їх вирішенні», «Культура юриста», «Професійно-правова культура правника», «Юридична (правова) етика», «Юридична етика на міжнародно-правовому рівні», «Професійна етика слідчої діяльності», «Професійна етика прокурорського працівника», «Адвокатська етика» з дисципліни «Етика», ми неодноразово звертались до розроблення інтелектуальних карт на практичних заняттях. Підкреслимо, що такий метод роботи одразу привертає увагу студентської аудиторії, адже мапи думок не тільки зберігають основні факти щодо характерних аспектів етичної культури правників, її визначальних ознак та функцій, а й демонструють зв'язки між ними, забезпечуючи тим самим розвиток раціонального мислення з домінуванням активності суб'єктів навчання, синтезу великого обсягу інформації, свідомого вибору власного варіанту аналізу, узагальнення, з'ясування значення нових етично-професійних категорій, побудову логіки і послідовності дій, усвідомлення зв'язку ідеї та отриманих кінцевих результатів тощо.

Ефективним та дієвим чинником впливу на формування досліджуваного феномена стало залучення майбутніх бакалаврів з правознавства до участі в семінарських і практичних заняттях через креативно-рефлексивні методи та форми викладання: сінквейни, «дерево рішень», «хмара слів», ігрові методи навчання («Метод 365», «Шість капелюхів мислення», "SCAMPER") та ін.

У результаті у такий спосіб інтелектуально-гуманна співтворчість викладачів та майбутніх фахівців-правників виявляється передусім у реалізації фасилітативного підходу в процесі професійної взаємодії: цілісне представлення проблеми; спільна постановка цілей; інтеріоризація цінностей; поява нових емоційних рис; чіткий розподіл функцій; методи класифікації та прогнозування; аналіз значного масиву інформації, її структурування; порівняння альтернативних рішень проблеми; система дій планування; оволодіння новими, раціональними варіантами дій у нестандартних професійних ситуаціях; прогнозування подальшого розвитку подій.

Причому процес педагогізації (опанування суб'єктами навчання психолого-педагогічними знаннями й уміннями шляхом запровадження інноваційних освітніх технологій, продуктивних моделюючих методів навчання на засадах етичної педагогіки) мав потужний вплив на формування

у майбутніх бакалаврів з правознавства мотивів до ефективної роботи, відкритості до переконань, критичного діалогу, міжособистісного та колективного спілкування, зумовлюючи тенденції до розширення соціально-професійної взаємодії з життям, соціальними, освітніми та виробничими інститутами соціуму.

Реалізація *четвертої* організаційно-педагогічної умови – набуття і збагачення морально-духовного досвіду майбутніх фахівців з юридичною освітою через актуалізацію розвивальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в аудиторній, позааудиторній роботі та виробничій практиці здійснювалася шляхом організації проблемно-моделюючих занять; технологій розвитку критичного мислення; професійних дискусій; дебатів; круглих столів; інноваційних квестів (конфліктні кейси, кейси вибору, кейси-тренінги); авторського спецкурсу «Професійно-етична компетентність фахівця-правника»; роботи «Юридичної клініки»; гуртків; лабораторій; інтеграції аудиторної, самостійної та позааудиторної роботи; діяльності постійно діючого дискусійного клубу «Новатор»; зустрічей з провідними фахівцями-правниками.

Підкреслимо, що успішне етично орієнтоване спілкування як суб'єкт-суб'єктна взаємодія в аудиторній, позааудиторній роботі та виробничій практиці стало продуктивним за умов активного впровадження викладачем етичних цінностей юридичної професії як вияву ним духовно-моральних надбань; взаємної довірчої відкритості обох сторін, наявності емоційного контакту; особистісно орієнтованої взаємодії для прояву самостійності дій, ініціативи, аргументації власної позиції з опорою на гуманістичні цінності, індивідуальної стратегії навчання майбутніми правознавцями; вироблення системи морально-духовних цінностей правничої професії.

Слід зазначити, що пріоритетною цінністю образних інтерактивних методів навчання стало сходження майбутніх правників до духовності у професії, надаючи їм можливість виходу за межі своїх актуальних потенцій. Ситуації, що створювались у межах етично орієнтованих занять під час викладання спецкурсу, будувались з урахуванням їхніх позицій і побажань, на засадах невимушеного, комфортного спілкування. Адже цей простір суб'єкт-суб'єктної розвивальної взаємодії мав особистісний характер, формуючи у здобувачів правової освіти відповідну потребу та здатність бути особистістю, не регламентуючи прояв їхньої емоційності, вираження почуттів, активності, ініціативності, самостійності дій, вияв творчих потенцій і резервів. Тобто за такої освітньо-виховної тактики відбувається побудова психологічно адекватної та конструктивної поведінки майбутніх правників, і, відповідно, перенесення цієї моделі спілкування у разі реалізації правничих функцій у професійній діяльності.

Однією з особливостей експериментального навчання стало стимулювання творчої активності майбутніх бакалаврів з правознавства на основі їхнього залучення до позааудиторної роботи: гуртки, секції, дискусійний клуб, майстерні, лабораторії, робота Юридичної клініки, медіатеки та ін.

Так, робота студентського гуртка «Традиції та новації в системі права» передбачала ознайомлення студентів-правників з кращими творами світового кіномистецтва, розширення та поглиблення їхніх знань про право крізь призму етики та культури, формування у студентів критичних навичок мислення й ведення дискусії тощо. Особливо гострими для обговорення та дискусії стали художні (юридичні) фільми: «Правосуддя для всіх», «Юристи Бостона», «Краще дзвоніть Солу», «Хороша дружина», «Адвокат диявола», «Лінкольн для адвоката», «Шпигунський міст», «Фірма», «Суддя», «Левіафан», «Убити перемішника», «Американська історія злочинів: справа Оджея Сімсона», «Лінкольн для адвоката», «Практики», «Суддя», «Шпигунський міст», «Нестерпна жорстокість», «Закони привабливості», «Філадельфія», «Нюрнберг», «Екіпаж», «Кримінальний талант» та ін.

Зазначимо: застосування для перегляду, аналізу й обговорення художніх (юридичних) фільмів показало їхню високу ефективність для формування морального підґрунтя професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства. Під гаслом «Право, правники і правосуддя в юридичних фільмах: етика взаємодії» майбутні фахівці після сприйняття й осмислення переходили до аналізу морально-етичних професійних ситуацій героїв-юристів, переконавшись, що ці фільми є справжніми уроками юридичної етики, демонструючи глядачу реальну парадигму права того, що стоїть на межі особи, юриста та суспільства, а правники здатні слугувати як добру, так і злу, вибір тільки за ними. Найголовнішим є той факт, що студенти глибоко усвідомлюють, що саме від правника, його відповідальності залежатиме доля людини, а інколи і життя!

Такий підхід до організації роботи гуртка створив умови для відходу від стереотипів у власному самовираженні, обміну досвідом і міркуваннями, організації цілеспрямованого поетапного відпрацювання комунікативних умінь, формування рефлексивної позиції студента, осмислення власного комунікативного досвіду у невимушеному середовищі, знаходження необхідних форм спілкування.

Відстежуючи динаміку попередніх емпіричних показників, ми пересвідчилися: потужним фактором впливу на процес формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства є практична підготовка та стажування в умовах максимально наближених до реальної правничої діяльності. Йдеться про

реалізацію принципу інтеракції науково-правових знань з юридичною практикою, саме на цьому етапі відбувається формування первинних умінь і практичних навичок правозастосування здобувачів першого рівня вищої освіти.

Підкреслимо, що організацію практичної підготовки (ознайомчої, виробничої) було спрямовано на закріплення отриманих у закладах вищої освіти юридичного профілю теоретичних знань, набуття системи практичних навичок та досвіду через оволодіння сучасними методами, формами і засобами правничої діяльності; визначення із майбутньою спеціалізацією; ознайомлення з особливостями та специфікою діяльності юрисконсультів, юридичних відділів підприємств і організацій, слідчих, адвокатів, прокурорів, нотаріусів, суддів та ін.

Підсумовуючи, зазначимо: практична підготовка стала тим ціннісно-орієнтаційним вектором на початковому етапі професійного становлення майбутніх фахівців-правників, що надало їм змогу не тільки поглибити і систематизувати теоретичні знання, здобуті під час вивчення професійно спрямованих дисциплін, а й набуті і закріпити професійні навички, етично-моральний досвід, цінності юридичної професії гуманістичного спрямування, усвідомити значущість своєї соціальної місії в професії як унікальної основи для верховенства закону.

Висновки. Отже, з огляду на науково-методичне розмаїття запропонованих засобів експериментального навчання неможливо переоцінити значення практичної підготовки і стажування майбутніх правників як ефективного та дієвого інструмента їхнього залучення до професійно значущої етично орієнтованої діяльності.

З метою оцінки результатів експерименту на всіх етапах реалізації розробленої структурно-функціональної моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства здійснювалося спостереження за особистісними та навчальними досягненнями учасників фахової підготовки: їхнє опитування, тестування та анкетування; проводилися бесіди з викладачами, кураторами, керівниками гуртків і лабораторій. Підкреслимо, що нами було констатовано наявність значних позитивних зрушень у сформованості у майбутніх правознавців етичних знань, умінь, компетентностей та професійно значущого досвіду; обізнаності з володіння загальнонауковими професійними знаннями, нормативно-правовими функціями, змістом і принципами етичного кодексу правничої діяльності; в оволодінні прийомами встановлення міжособистісних контактів, проявів етико-правової культури і такту під час спілкування та ін.